

УДК 332.14(045)

ЖАЛІЛО Я.А.,
д.е.н., с.н.с. провідний науковий співробітник
СНІГОВА О.Ю.,
к.е.н., с.н.с., старший науковий співробітник
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

ЩОДО ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД СТРАТЕГУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

***Анотація.** Досліджено проблему обмеженої ефективності стратегування регіонального розвитку під впливом чинників сучасної еволюції інститутів. Автори доводять, що ситуація може бути поліпшена шляхом зміцнення суб'єктності регіонального стратегування, інклюзивного розвитку регіонів на горизонтальному рівні та їхньої інклюзії у досягнення стратегічних цілей на національному та міжнародному рівнях. Міжрегіональна кооперація розглядається як наріжний камінь нової регіональної політики, що реінтегрує та посилює регіональний розвиток.*

***Ключові слова:** регіональний розвиток, стратегування регіонального розвитку, інклюзивний розвиток, міжрегіональна кооперація.*

Жалило Я.А., д.э.н., с.н.с., ведущий научный сотрудник
Снеговая Е.Ю., к.э.н., с.н.с., старший научный сотрудник Институт экономики и прогнозирования НАНУ

К ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫМ ОСНОВАМ СТРАТЕГИРОВАНИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ В УКРАИНЕ

***Анотация.** Исследована проблема ограниченной эффективности стратегирования регионального развития под воздействием факторов современной эволюции институтов. Авторы доказывают, что ситуация может быть улучшена путем укрепления субъектности регионального стратегирования, инклюзивного развития регионов на горизонтальном уровне и их инклюзии в достижение стратегических целей на национальном и международном уровнях. Межрегиональная кооперация рассматривается как краеугольный камень новой региональной политики, реинтегрирующий и усиливающий региональное развитие.*

***Ключевые слова:** региональное развитие, стратегирование регионального развития, инклюзивное развитие, межрегиональная кооперация.*

Zhalilo, Y.A., Doctor of Economics, Leading research fellow,
Snigova, O.Yu., Ph.D., senior research fellow, Institute for Economics and Forecasting

ON THE INSTITUTIONAL APPROACHES TO REGIONAL DEVELOPMENT STRATEGING IN UKRAINE

***Annotation.** The limited effectiveness of regional development strateging under the influence of modern institutional evolutions has been studied. The authors argue that the situation should be improved by increased subjectness of regional strateging, inclusive development of the regions at horizontal level and its inclusion into strategic goals achievement at national and international levels. Interregional cooperation has been considered as the cornerstone of new regional policy, reintegrating and enforcing regional development.*

***Key words:** regional development, regional development strateging, inclusive development, interregional cooperation.*

Актуальність проблеми. Значущість стратегування регіонального розвитку в системі стратегічної діяльності держави ніколи не піддавалася сумніву. Суттєвого прогресу в цій сфері в Україні було досягнуто протягом 2010-2011 рр., коли відбувся розвиток як централізованих (Рада Регіонів), так і регіональних (регіональні стратегії розвитку) інститутів стратегування. На жаль, вже в наступні роки набутий потенціал було значною мірою втрачено.

На сучасному етапі в Україні спостерігається стрімке відновлення актуальності завдань стратегування регіонального розвитку. З одного боку, за послабленої стратегічної спроможності центральної влади зростає потреба реконсолідації країни, мобілізації децентралізованих ресурсів відновлення та динамізації економічного зростання. З другого – еволюції ділових комунікацій та розвиток складових мережевого суспільства ведуть до посилення горизонтальної інтегрованості регіональних спільнот та консолідованої зацікавленості у стратегічній послідовності їх розвитку. Отже, у разі коректної побудови стратегії розвитку регіону, ймовірність її реалізації зростає. Критична важливість ефективного стратегування регіонального розвитку очевидна на прикладі нагромадження «валу» суперечностей в регіонах Сходу країни, які набули трагічного вирішення. Проте воно не менш важливе і для інших регіонів України, де подібним чином можуть дозріти диспропорції, які впливатимуть з невирішеності структурних проблем регіону та соціальних суперечностей його розвитку.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика регіонального розвитку в Україні розкрита досить широко, насамперед в контексті проблем розміщення продуктивних сил та структур регіональних економік.

Питання регіональної політики та її особливостей в сучасних умовах користуються у дослідників значно меншою увагою. Між тим, варто відзначити низку фундаментальних наукових праць, написаних в останні десятиліття, зокрема – А.М.Гуменюка [1], який концентрує увагу на процес впровадження реформ в регіоні, колективу під керівництвом З.Варналія [2], серію аналітичних доповідей Національного інституту стратегічних досліджень під редакцією С.О.Білої [3, 4, 5]. Є.Савельєв [6] обґрунтовує зростання автономності національних регіонів у міжнародному вимірі. Значним є внесок у теоретико-методологічне та практичне забезпечення регіонального та територіального стратегування А.Ткачука [7].

Між тим, вітчизняна наукова думка поки що досить повільно освоює новітні підходи до політики регіонального розвитку, які розробляються на міжнародному рівні. Зокрема, відбувається поширення на регіональний розвиток принципів та критеріїв сталого розвитку, визначених Цілями сталого розвитку ООН у 2015 р. [8]. Сучасна європейська модель регіональної політики модифікується у напрямку посилення ефективності використання регіонального економічного потенціалу на основі не патерналістського розподілу централізованих ресурсів, а створення можливостей для довгострокового розвитку регіону [9].

Метою статті є проаналізувати основні інституційні передумови зміни середовища для стратегічної діяльності держави в Україні та особливості регіонального розвитку, які мають бути враховані при його стратегуванні.

Виклад основного матеріалу. З середини 80-х рр. ХХ ст., разом з активною зміною економічної моделі світової економіки, економіко-географічні чинники конкурентоспроможності регіонів (наявність дешевої сировини, трудових та енергетичних ресурсів, близькість ринків збуту тощо) почали втрачати значущість в просторовому розвитку. Поступово послаблювався зв'язок між традиційними чинниками виробництва та їх прив'язкою до конкретної території.

На сучасному етапі **стратегічна діяльність відбувається в умовах значних інституційних зрушень**, які суттєво модифікують як об'єкти, так і суб'єктів стратегій. Зокрема:

- **глобалізація** може практично повністю нівелювати ефективність інструментів національної економічної політики через наднаціональність категорій попиту і пропозиції, ціноутворення, глобальність розпорядження ресурсами, вплив ТНК, ефект відкритості економіки для міжнародних валютно-фінансових потоків тощо. Водночас вона веде до інституційної уніфікації, яка знаходить вияв у поширенні універсальних правил і норм економічного регулювання, що встановлюються низкою міжнародних організацій, або й практиками успішних компаній;

- **відхід від традиційної раціональності економічних процесів** відбувається через посилення ваги їх інституційних чинників: інформаційної асиметрії, інституційної обумовленості цінності товарів і послуг, заміни конкуренції мережевою кооперацією тощо;

- **технологічні зрушення** видозмінюють потреби в ресурсному забезпеченні розвитку – відбуваються зміни структури споживання матеріальних ресурсів, економічної віддачі від їх споживання, посилення ваги інформації як ресурсу тощо;

- **організаційна диверсифікація** веде до мультиплікації каналів взаємозв'язку економічних суб'єктів, багатосуб'єктності і множинності інтересів, що фактично унеможлиблює збереження «класичного» державного контролю за ресурсними потоками, різко утруднює регуляторні, а особливо – стратегічні завдання держави;

- **зростання функціональної автономності економічних суб'єктів**, обумовлене еволюцією технологічних процесів та організаційно-економічних відносин, послаблює регуляторну дію традиційних економічних систем та розширює підґрунтя застосування ліберальних моделей економічної політики: високий рівень гнучкості капіталів зробив ліберальну модель їх взаємодії з державою безальтернативною [10];

Отже, впровадження постіндустріальної моделі економіки в умовах наростання глобалізаційних тенденцій обумовило відрив виробництва від регіонального поділу продуктивних сил, забезпечений зростанням мобільності капіталів, товарів, послуг. Посилення вагомості серед конкурентних переваг регіональних економік постіндустріальних чинників економічного зростання (а саме, чутливості регіональної системи до інновацій, здібності до постійної адаптації регіональної економічної структури, притаманності регіональній спільноті ділового оптимізму, позитивного та чітко окресленого погляду на майбутнє регіону, спроможності формувати сприятливий діловий клімат, вміння поширювати успішний досвід, а також відкритість та прозорість влади і сприятливі інституційні умови) обумовили необхідність формування нових підходів до здійснення регіональної політики.

Тому сучасна модель європейського інтегрованого розвитку будується на концепції «нового регіоналізму». Вона базується, перш за все, на ідеології перетворення проблем регіонального розвитку на можливості на основі мобілізації регіонального потенціалу, що неефективно використовувалася раніше. В нових економічних умовах ці фактори стають основою формування конкурентних переваг регіонів в глобальній економіці, соціально-економічного зближення регіонального розвитку та створення можливостей розвитку регіону у майбутньому [11]. Характерними особливостями «нового регіоналізму» є:

- високий ступінь інституціалізації;
- зменшення значення національних кордонів для здійснення економічної співпраці;
- відрив виробництва від регіонального поділу виробничих сил; посилення впливу на розміщення продуктивних сил регіонів потоку капіталів;

- поглиблення структурних диспропорцій регіонального розвитку через зміни принципів територіальної концентрації виробничих сил регіонів;
- перехід від територіальності до об'єктності інвестиційної діяльності;
- формування транснаціональних виробничих мереж;
- набуття регіонами суб'єктності (самості);
- формування багаторівневої системи управління регіональним розвитком;
- інклюзивність та всеохопність регіонального розвитку тощо.

Зміна сутності та спрямованості сучасної регіональної політики ЄС з механічного згладжування регіональних соціально-економічних диспропорцій на стимулювання всеохоплюючого розвитку регіонів на засадах сприяння реалізації не задіяного раніше в розвиток регіонального потенціалу та отримання на цій підставі конкурентних переваг на світових ринках обумовлює необхідність перегляду та уточнення сутності державної регіональної політики в Україні.

В рамках реалізації концепції «нового регіоналізму» в Україні:

- посилюються потреби в розробці нових ефективних механізмів міжрегіональних відносин та зміцненні міжрегіональних зв'язків;
- удосконалюється інституційне забезпечення регіонального розвитку;
- зростає роль стратегування як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях;
- посилюється роль державних інституцій в регулюванні міжрегіональних зв'язків;
- загострюється необхідність активізації організаційно-інституційних ресурсів на міждержавному, державному та регіональному рівнях
- зростає необхідність формування в регіонах постіндустріальних чинників економічного зростання, збільшується потреба в активізації потенціалу саморозвитку регіонів;
- підвищується необхідність у визначенні регіональної моделі «smart-спеціалізації» регіонів України з урахуванням можливостей розвитку діяльності з високою доданою вартістю та фокусуванням на унікальних можливостях, компетенціях та регіональних ресурсах; встановленні інноваційного профілю регіонів України (регіональної smart-спеціалізації).

Водночас, Україна наразі потерпає від жорсткої інституційної кризи, проявами якої є:

- **руйнування неформальних регуляторів** – через нові правові механізми та зрушення в розподілі економічної влади еліт;
- **дереалізація очікувань**. Післякризова економічна модель лише формується, нарощування динамічності економічних реформ викликає *стан широкій невизначеності* і в бізнес-середовищі, і в державному секторі, і в суспільних очікуваннях. Зберігаються також значні недовіра до влади та асиметричність інформації;
- **дезінтеграція суспільства**. Через різкі зміни у соціальній структурі та динамічність спостерігаються утруднення самоідентифікації, автономізація особистості та нестійкість корпоративних інтересів. Дефіцит та деформація інститутів ведуть до втрати не лише у масовій свідомості, але й у певній частині експертного та управлінського співтовариства розуміння *взаємозв'язку діяльності* різних соціальних груп у загальній канві суспільного розвитку. **Втрачається й цінність цілей розвитку держави та виконання її функцій.**

А отже, за посилення потреби впровадження засад «нового регіоналізму» спостерігається зниження дієздатності «стандартних» практик стратегування, які базуються на старій парадигмі:

- спрямовувати на стратегічні цілі надлишки після задоволення поточних потреб – адже надлишків стає дедалі менше;
- орієнтуватись на поглиблення експлуатації традиційних конкурентних переваг – адже у більшості випадків традиційним галузям притаманна спадна віддача, і вони неспроможні надати належне ресурсне забезпечення розвитку;
- регламентувати діяльність суб'єктів господарювання, перетворюючи стратегію на адміністративний план - адже функціональна автономність економічних суб'єктів робить таку регламентацію недієвою;
- спиратися на створення стандартних умов для бізнесу й надалі розраховувати на його раціональну стратегічно орієнтовану поведінку – адже ірраціоналізація та деформація очікувань гальмують таку поведінку.

Системним наслідком є загальне падіння значущості у суспільному сприйнятті вербальних інтервенцій з боку держави щодо стратегування – у вигляді виступів вищих посадових осіб та «програмних» текстів. Фактично, стратегію практично вже неможливо проголосити *a priori* чи надати як документ. Стратегія має бути доведеною через послідовність та цілеспрямованість дій. Іншими словами, у суспільній свідомості спершу має відбутися концептуалізація наслідків реальної діяльності держави. Для цього потрібні практичні результати, *демонстрація реального ефекту модернізаційних реформ* – у вигляді відновлення стійкого зростання, створення робочих місць, підвищення доходів працюючих, поліпшення якості соціальної сфери, підтримання макроекономічної стабільності, раціоналізації структури цін та подолання недосконалості роздрібного ринку, зниження рівня корупції тощо [12].

Відтак і в стратегуванні регіонального розвитку необхідно знайти якісно нові джерела зростання, які дозволять суттєво поліпшити макроекономічні та соціальні показники, відновити інституційну рівновагу як на

регіональному, так і на загальнонаціональному рівнях. Для цього **стратегіям регіонального розвитку мають бути притаманні дві фундаментальні властивості.**

Перша. **Інклюзивність.** Вибір пріоритетів розвитку регіону з точки зору орієнтирів його внутрішньої інтеграції, а механізмів – з позицій максимального залучення регіональної спільноти до реалізації завдань стратегії та отримання позитивного результату їх реалізації. Цим не лише досягається легітимність регіональної стратегії, а й мобілізується децентралізований регіональний потенціал розвитку, зростає загальний рівень капіталізації регіону.

Друге. **Інклюзія.** Вирішення загальнонаціональних проблем через вирішення регіональних та позиціонування регіону в народногосподарській системі. Це посилюватиме синергію розвитку регіону, виступатиме додатковим рушієм реалізації стратегії – а у разі потреби обґрунтовуватиме можливе застосування локальних преференцій. Важливою парадигмальною складовою нової регіональної політики має стати розуміння того, що в сучасній горизонтально інтегрованій економіці реалізація локальних цілей розвитку (зокрема, стратегій регіонального розвитку) та спроби отримати регіональні преференції у вигляді особливих повноважень, спеціальних режимів тощо безперспективні без її включення у спільні для загальнонаціонального (а оптимально – для міжнародного) рівня пріоритети та завдання, зокрема – модернізації та диверсифікації потенціалу розвитку.

Набуття розвитком регіону властивостей інклюзивності та інклюзії, як правило, вимагає **реідентифікації регіонів** з метою диверсифікації джерел зростання, і у першу чергу – на основі капіталізації недокапіталізованих ресурсів та досягнення синергії внутрішньорегіональної та міжрегіональної кооперації, формування нових мережевих зв'язків економічної кооперації. Така диверсифікація має відбуватися у два етапи.

На першому етапі пріоритетною є оптимізація використання наявного вже освоєного ресурсного потенціалу, що вимагає відносно незначних фінансових вкладень, проте суттєвих управлінських та інтелектуально-організаційних інновацій у вигляді інституційних змін у регіональному розвитку. На другому – має відбуватися освоєння (капіталізація) раніше не освоєного потенціалу, яке стало можливим на підґрунті здійснених інституційних змін, які сприяють залученню значно більших інвестицій. Отже, на другому етапі відбуваються зміна якісних характеристик ресурсовикористання, а на цій основі – зміцнення ресурсної забезпеченості регіонального розвитку.

Неважко побачити, що для реалізації такої логіки розвитку має бути задіяний упереджуючий підхід щодо модернізаційної реструктуризації, для якого потрібне **концептуальне бачення нової структури.** Це й досягається стратегуванням розвитку регіону, який відтак отримує довгострокову збалансованість.

Потреба реідентифікації різко посилює важливість практичної реалізації **суб'єктності стратегій розвитку регіонів** – тобто усвідомлення та врахування конкретних особливостей їх суспільно-економічної структури на основі формування інститутів, які оптимізують передбачені цією структурою відповідні функціональні взаємозв'язки.

Суб'єктність на **внутрішньорегіональному рівні** реалізується шляхом інституційного забезпечення інклюзивності *процесу* стратегування регіонального розвитку: виявлення та врахування інтересів громад, розвитку територій, взаємодії між громадами як на етапі формування, так і на етапі реалізації стратегії. Вирішенню такого завдання сприяють місцеві Ради регіонального розвитку та регіональні агентства розвитку, їхній вплив має бути посилено діяльністю громадських рад при органах місцевої влади та самоврядування, провідних бюджетних установах регіону тощо. Бажаним є поширення позитивних практик та методологічне удосконалення роботи цих структур з урахуванням завдань, про які йшлося вище.

На **загальнодержавному рівні** реалізація суб'єктності потребує інституціалізації взаємовідносин між регіонами та Центром. Серед таких інститутів провідними мали б стати дорадчо-консультативний орган (на зразок Ради регіонального розвитку при Президентові України) та орган стратегічного фінансування (Державний фонд регіонального розвитку як відокремлений фінансовий інститут, який діє на засадах публічно-приватного партнерства). Важливою є також консолідація діяльності громадських асоціацій, які представляють інтереси регіональних спільнот (наразі існують низка вертикальних асоціацій загальноукраїнського рівня та не інтегрованих між собою асоціацій рівнів регіонів).

Українською важливою складовою є **інституціалізація міжрегіональної співпраці**, брак якої постійно дається взнаки у вигляді перманентної конкуренції за залучення централізованих фінансових ресурсів (отримання бюджетних дотацій та субвенцій чи регіональних податкових преференцій). Синергія співпраці має дозволити **ефективніше використання ресурсів розвитку регіону.** Це веде до зменшення навантаження на державний бюджет щодо вирішення цих питань.

Задля набуття міжрегіональним співробітництвом повноцінної функціональності має відбутися перехід до *проектної моделі* взаємовідносин регіонів. Остання полягає у побудові та реалізації на міжрегіональному рівні проєктів та програм, які забезпечують спільну участь в освоєнні (використанні) ресурсних потенціалів регіонів та досягнення на цій основі синергетичного ефекту.

Міжрегіональне співробітництво посідає ключове інтегруюче місце в системі нової регіональної політики, поєднуючи між собою її основні складники та слугуючи запобіжником відцентрових тенденцій. Так, в його рамках відбувається конвертація завдань модернізації країни у конкретні модернізаційні завдання розвитку регіонів, передбачені відповідними регіональними стратегіями, формується визначеність місця та ролі регіону в загальнонаціональній стратегії модернізації. Водночас модернізаційного виміру набуває стратегія

регіонального розвитку, орієнтована на вирівнювання та консолідацію соціально-економічного простору країни – формується обґрунтовані засади уникнення «зрівнялівки», модифікується позиціонування регіону у міжрегіональному поділі праці. Зрештою, через інструменти міжнародної міжрегіональної співпраці практичного виміру набуває євроінтеграційна стратегія України, створюється можливість реалізації зовнішньополітичних та зовнішньоекономічних пріоритетів стратегії держави [13].

Фактично саме в процесі розвитку міжрегіонального співробітництва вирішується триєдине завдання загальнонаціонального рівня:

- забезпечення реінтеграції та консолідації країни як основи сприятливого клімату для довгострокового розвитку;
- забезпечення інфраструктурної цілісності країни як середовища вільних потоків людей, ресурсів та інформації;

- капіталізація, мобілізація та оптимізація використання ресурсів регіонів як головне джерело соціально-економічного розвитку країни.

Міжрегіональне співробітництво має розглядатися як потужна організаційна інновація, яка суттєво підвищує ефективність регіональної політики країни за рахунок:

- розвитку суб'єктності регіонів, посилення їхньої здатності продукувати власні ініціативи та проекти розвитку, створювати відповідну інфраструктуру розвитку – за таких умов роль держави полягає вже не у *генеруванні*, а у *спрямуванні* розвитку, що вимагає значно менших фінансових та управлінських ресурсів;

- можливостей формування проектів макрорегіонального (міжобласного) рівня – це дозволяє досягти їх належної значущості та, відповідно, мультиплікативного ефекту залучених проектом коштів;

- можливостей забезпечення комплексності розвитку територій, в тому числі – депресивних регіонів, за рахунок більшої деталізації процесів співпраці, яка стає можливою через розробку напрямів співпраці на локальному рівні;

- надання практичного виміру євроінтеграційній стратегії України – шляхом встановлення прямих зв'язків між зацікавленими партнерами та налагодження інтеррегіонального співробітництва з регіонами ЄС;

- спрямування державної підтримки регіонального розвитку на консолідовані проектні завдання, що дозволяє уникнути розпорошення, мінімізувати нецільове використання коштів, досягти кумулятивного ефекту від такої підтримки.

Висновки. Недостатня дієвість інститутів реалізації суб'єктності регіонального розвитку містить ризики для стратегічного процесу на загальнодержавному рівні, оскільки створює передумови для опортуністичної поведінки регіональних спільнот. Досягнення ефективності стратегічного процесу на основі його вертикальної цілісності потребує пріоритетного розвитку інститутів регіонального стратегування та взаємодії Центру та регіонів у цій сфері. Наріжним каменем у побудові нової якості регіонального розвитку є міжрегіональне співробітництво, яке відновлює консолідацію країни та сприяє мобілізації та оптимізації використання ресурсів регіонів.

Література

1. Гуменюк А.М. Безпека структурно-інституціональної трансформації економіки регіону: теоретичні основи та прикладні аспекти : монографія / А.М.Гуменюк.- К.: НІСД, 2014.
2. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / за ред. З.С.Варналя.- К.: НІСД, 2007.
3. Регіони України у післякризовий період: ризики та перспективи розвитку: аналіт. доп. / С. О. Біла, О.В. Шевченко, В. І. Жук, М. О. Кушнір [та ін.]; за ред. С. О. Білої. – К. : НІСД, 2011.
4. Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні: аналіт. доп. / С.О.Біла, Я.А.Жаліло, О.В.Шевченко, В.І.Жук [та ін.]; за ред. С.О.Білої.- К.: НІСД, 2011.
5. Реформування державного управління регіональним розвитком: стан, проблеми, перспективи / С. О. Біла, О. В. Шевченко, М. О. Кушнір, В. І. Жук [та ін.]. – К. : НІСД, 2012.
6. Савельєв Є.В. «Новий регіоналізм» і розвиток теоретичних аспектів кластероутворення / Є.Савельєв // Вісник економічної науки України.- 2013.- № 2.- С. 144.
7. Ткачук А.Ф. Регіональна політика – два кроки шляху (грудневі тези) [Електронний ресурс] // Стратегія розвитку.- 2017.- №1.- с.11-16.- Режим доступу: <http://www.csi.org.ua/regionalna-polityka-dva-roky-shlyahu-grudnevi-tezy/>.
8. OECD Regional Outlook 2016: Productive Regions for Inclusive Societies, OECD Publishing, Paris, 2016.
9. European Regional Policy, an Aspiration for Countries outside the EU& Applying the principles, sharing the lessons, exchanging experience. – EU – EC: Luxembourg, 2009.
10. Жаліло Я.А. Особливості реалізації економічної політики держави в умовах сучасних тенденцій суспільного розвитку / Я.А.Жаліло // Економічна теорія. - 2016.- № 1.- С. 39-52
11. Китинг М. Новый регионализм как возможность / М.Китинг // [Електронний ресурс] // Россия в глобальной политике.- 2008.- № 4.- Режим доступу: http://globalaffairs.ru/number/n_11153.
12. Єрмолаєв А.В., Жаліло Я.А. Щодо проблем реалізації модернізаційних стратегій в умовах сучасної України / А.Єрмолаєв, Я.Жаліло // Стратегія розвитку України.- 2011.- № 1.- С. 67-74.
13. Міжрегіональне співробітництво у системі нової регіональної політики України / С.О.Біла, І.Г.Бабець, І.В.Валюшко, Я.А.Жаліло [та ін.]; за ред. Я.А.Жаліло.- К.: НІСД, 2011.